

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція): запитання та відповіді

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Насильство стосовно жінок є структурним і глобальним явищем, яке не знає соціальних, економічних чи національних кордонів. Це серйозне порушення прав людини, яке залишається в багатьох випадках непокараним. Щодня в Європі жінки потерпають від психологічного і фізичного насильства у своїх власних «безпечних» будинках, піддаються переслідуванням, знущанням, зґвалтуванням, операціям на статевих органах, примусу з боку сім'ї вступати в шлюб або стерилізуватись проти їхньої волі. Приклади насильства стосовно жінок нескінченні, жертви незліченні. Національні і європейські опитування і кампанії задля підвищення обізнаності показали, наскільки поширеним є домашнє та сексуальне насильство. Відверті історії руху «#MeToo» («#Менетакож») в Європі проливають світло на ступінь сексуальної наруги над жінками і труднощі, з якими стикаються жінки, виступаючи проти неї. Багато жінок дуже бояться або соромляться звертатися по допомогу, і часто життя є платою за це мовчання. Тих, хто говорить, – не завжди чують. Домашнє насильство є ще однією дуже поширеною формою насильства, яка зачіпає в основному жінок, однак стосується чоловіків, дітей і літніх людей також. Мало хто з кривдників був притягнутий до відповідальності, ще менше було засуджено.

■ Беручи на себе провідну роль у захисті прав людини, Рада Європи прийняла Конвенцію про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Стамбульська конвенція широко визнана провідним правовим документом із запобігання та боротьби з насильством над жінками та домашнім насильством, які є порушенням прав людини. З моменту свого відкриття для підписання в 2011 році вона отримала значну підтримку національних, регіональних та місцевих органів влади, громадськості, парламентів, інших національних, регіональних та міжнародних правозахисних організацій, організацій громадянського суспільства, засобів масової інформації і наукових кіл. Вона була відзначена національними і міжнародними відзнаками за своє бачення того, як жінкам і дівчатам можна допомогти уникнути насильства.

■ Вона вступила в силу в 2014 році – лише через три роки після її прийняття, тим самим продемонструвавши необхідність в юридично зобов'язуючому договорі для скерування зусиль держав-членів щодо припинення ґендерно-зумовленого насильства та їх політичної прихильності принципам і цінностям, закріпленим в Конвенції.

■ Незважаючи на чітко сформульовані цілі Конвенції, серйозність явища насильства та його вплив на постраждалих і суспільство вцілому, ряд релігійних і ультраконсервативних груп останніми роками поширювали неправдиву інформацію про дану Конвенцію, особливо щодо концепції терміну «ґендер», який міститься в тексті. Таке спотворення понять повинне бути розкритим і розглянутим шляхом відображення цілей Стамбульської конвенції: викорінення насильства стосовно жінок та захисту прав жінок як прав людини.

ЯКІ ЦІЛІ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ?

■ Припинення насильства стосовно жінок та домашнього насильства має стати важливою політичною ціллю для кожного уряду, який взяв на себе зобов'язання захищати права всіх людей. За останні 30 років деякими державами-членами Ради Європи було зроблено важливі кроки щодо протидії насильству, але існуючого законодавства часто недостатньо дотримуються, послуги для постраждалих залишаються обмеженими або недостатньо фінансуються, часто переважають сексистські підходи. Крім того, законодавство і підтримка, які доступні, сильно варіюються від однієї країни до іншої, створюючи величезні відмінності в захисті постраждалих.

■ Стамбульська конвенція звертається до урядів, які ратифікували її, прийняти всеосяжний комплекс заходів для боротьби з усіма формами насильства стосовно жінок і домашнім насильством. Кожне положення Конвенції покликане запобігти насильству, допомогти постраждалим і забезпечити притягнення винних до відповідальності. Це вимагає криміналізації та введення покарання за різні форми насильства стосовно жінок, зокрема, домашнього насильства, переслідування, сексуальних домагань і психологічного насильства. Акцентування уваги на насильстві стосовно жінок і усвідомлення того, що це є злочином, допоможе покласти цьому край.

■ Розробка Конвенції, яка містить набір юридично обов'язкових стандартів для більшого захисту і підтримки, є важливим кроком на шляху до всебічного і узгодженого реагування, щоб забезпечити життя без насильства для всіх жінок.

ЯКІ ДОДАТКОВІ ПЕРЕВАГИ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ?

■ Конвенція дає зрозуміти, що насильство стосовно жінок і домашнє насильство вже не можна розглядати як особисте питання, і що держави за допомогою всеосяжної і комплексної політики повинні запобігати насильству, захищати постраждалих та карати кривдників. Приймаючи Конвенцію, уряди зобов'язані змінювати свої закони, впроваджувати практичні заходи і виділяти ресурси для формування нульової терпимості до насильства стосовно жінок і домашнього насильства. Запобігання та боротьба з таким насильством більше не є питанням доброї волі, а є юридично обов'язковим зобов'язанням. Це має допомогти постраждалим у всій Європі та в інших регіонах.

■ Крім правових зобов'язань Конвенція також дає важливий політичний сигнал суспільству вцілому про те, що насильство стосовно жінок і домашнє насильство є неприйнятними. Її мета – пролити світло на життєві реалії багатьох жінок і дівчат, які піддаються насильству, підвищити обізнаність і змінити менталітет в довгостроковій перспективі.

ЧИ СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ СТОСУЄТЬСЯ ЛИШЕ ЖІНОК?

■ Ні. Конвенція застосовується в основному до жінок, оскільки вона охоплює форми насильства, від яких потерпають лише жінки, оскільки вони є жінками (примусовий аборт, каліцтво жіночих статевих органів) або з якими жінки стикаються набагато частіше за чоловіків (сексуальне насильство і зґвалтування, переслідування, сексуальні домагання, домашнє насильство, примусовий шлюб, примусова стерилізація). Ці форми насильства є результатом нерівномірного розподілу влади між чоловіками і жінками та наслідком дискримінації жінок.

■ Однак чоловіки також потерпають від деяких форм насильства, що охоплюються Конвенцією, таких як домашнє насильство або примусові шлюби, хоча не так часто і в менш важких формах. Конвенція визнає це і закликає застосовувати свої положення до всіх осіб, постраждалих від домашнього насильства, включаючи чоловіків, дітей і людей похилого віку. Держави можуть вибирати, чи застосовувати Конвенцію до таких груп постраждалих від домашнього насильства, чи ні.

ЧОМУ В СТАМБУЛЬСЬКІЙ КОНВЕНЦІЇ ЙДЕТЬСЯ ПРО «ГЕНДЕРНИЙ ХАРАКТЕР» НАСИЛЬСТВА СТОСОВНО ЖІНОК ТА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА?

■ У Конвенції йдеться про «гендерний» характер насильства над жінками або про «гендерне насильство», адже Конвенція звертається до форм насильства, спрямованих проти жінок, оскільки вони є жінками та/або стосуються жінок непропорційно (див. вище). Саме тому насильство стосовно жінок і домашнє насильство не можуть бути усунуті без урахування питань забезпечення гендерної рівності.

■ Отже, Конвенція передбачає викорінення насильства стосовно жінок та домашнього насильства в контексті досягнення гендерної рівності *де-юре* і *де-факто*. У преамбулі визнається структурний характер такого насильства, який одночасно є і причиною, і наслідком нерівномірного розподілу влади між жінками і чоловіками, що обмежує можливості покращення становища жінок.

■ Стамбульська конвенція не прагне «скасувати відмінності» між жінками і чоловіками та не має на увазі, що жінки і чоловіки є або повинні бути «однаковими». Водночас Конвенція вимагає вжиття заходів для протидії ідеї про те, що жінки поступаються чоловікам. Дійсно, забобони, стереотипи, звичаї і традиції, як і раніше, сприяють чоловікам за багатьох обставин, наприклад, у приватних та суспільних сферах, політичному житті, на роботі, в системах освіти, повідомленні про злочини в поліцію або в суді. Для жінок це ускладнює можливість заявити, що вони стали жертвами насильства, і зменшує повагу до їхніх прав.

ЧОМУ В СТАМБУЛЬСЬКІЙ КОНВЕНЦІЇ МІСТИТЬСЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕР»?

■ Конвенція зобов'язує запобігати і боротися з насильством стосовно жінок, виходячи за межі рамок, встановлених для досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Таким чином, розробники посилаються на відносини між жінками і чоловіками, їхні ролі та атрибути в суспільстві і тому вважають важливим дати визначення терміну «гендер». Мета використання терміну «гендер» полягає не в тому, щоб замінити поняття «стать», яке відображує біологічні відмінності, і не в тому, щоб вподальшому не використовувати поняття «чоловік» та «жінка». А в тому, щоб наголосити, як багато проявів нерівності, стереотипів і, як наслідок, насильства походять не від існуючих біологічних відмінностей між жінками та чоловіками, а скоріше від соціально сконструйованих відмінностей, від ставлення та сприйняття того, як жінка та чоловік мають бути представлені в суспільному житті.

■ У статті 3 (с) роз'яснюється, що для цілей Конвенції термін «гендер» означає «соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків». Проведені дослідження засвідчили, що певні соціальні ролі або стереотипи відтворюють небажану та шкідливу практику і сприяють толеруванню насильства стосовно жінок. Тому стаття 12 (1) Конвенції передбачає необхідність викоринення упереджень, звичаїв, традицій та інших практик, які засновані на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипних ґендерних ролях, в якості загального зобов'язання щодо запобігання насильству. У свою чергу розуміння впливів таких упереджень, традицій та звичаїв дозволяє урядам прийняти «ґендерне розуміння» насильства, як того вимагає Конвенція.

■ Використання терміну «ґендер» також допомагає зрозуміти значення поняття «насильство стосовно жінок за ґендерною ознакою», яке означає «насильство, яке спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно», як це визначено в статті 3 (d).

■ Конвенція – це вже не перший приклад використання терміну «ґендер» в міжнародних правових документах. Водночас складнощі навколо перекладу терміну «ґендер» та його відмінності від поняття «стать» в тих мовах, де не існує точного еквіваленту цього поняття, час від часу використовуються для підживлення суперечок навколо Конвенції та її наслідків. Такі складнощі не можуть розглядатися як привід для відмови від Конвенції або як перешкода на шляху до її імплементації: Конвенція не вимагає пристосування національного законодавства для включення в нього терміну «ґендер», але в свою чергу використовує його для пояснення цілей тих заходів, які вимагає від держав прийняти та впровадити. Конвенція вже була ратифікована та імplementована країнами, в яких використовуються мови, що не мають точного еквіваленту поняття «ґендер» (вони належать до різних мовних груп, таких як германська, романська та слов'янська), і це не спричинило суперечностей.

ЧИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІЛЬШОГО ОБСЯГУ ПРАВ ДЛЯ ЖІНОК СТАНОВИТИМЕ ЗАГРОЗУ ДЛЯ СІМЕЙ?

■ Ціль Конвенції – не регулювати сімейне життя та/або склад сім'ї; тому вона не містить визначення «сім'ї» і не пропагує конкретний тип сімейних відносин. Конвенція вимагає від урядів забезпечити безпеку постраждалих, які піддаються ризику насильства вдома або погрозам з боку членів сім'ї, подружжя або інтимних партнерів, що, на жаль, є найбільш поширеною формою насильства.

■ Оскільки ціль Конвенції полягає в тому, щоб боротися з насильством стосовно жінок та домашнім насильством, де б воно не відбувалося, вона не обмежує своє застосування юридично одруженими партнерами, а поширюється на всіх партнерів, які перебувають або не перебувають у шлюбі, незалежно від того, чи вони є однієї або протилежної статі. Жодній групі постраждалих не може бути відмовлено у захисті на підставі їхнього сімейного стану або будь-яких інших підстав дискримінації, охоплених Конвенцією.

■ Конвенція спрямована на забезпечення безпеки, захисту і підтримки всім, хто живе в принизливих відносинах, а також на перспективу відновлення життя без насильства. Це особливо важливо, коли залучені діти, оскільки для свідків домашнього насильства це також є дуже шкідливим. Насильство має довгострокові наслідки для дітей, тому Конвенція надає пріоритет безпеці постраждалих над правом опіки з боку сім'ї, в якій вчиняється насильство. Стамбульська конвенція не ставить під сумнів переваги спільної опіки над дітьми, але спрямована на забезпечення того, щоб контакти з дітьми не становили загрозу праву і безпеці постраждалих та дітей. Справжня загроза для сімей – це саме насильство, а не заходи, спрямовані на захист і підтримку постраждалих від нього.

ЩО ГОВОРІТЬ СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА ОСВІТУ?

■ Відтворення ґендерних стереотипів в освіті означає обмеження розвитку природних талантів і здібностей дівчат і хлопчиків, їхнього освітнього та професійного вибору, а також їхніх життєвих можливостей. Навчання суттєво впливає на те, що діти думають про себе, своїх однолітків і про те, як вони взаємодіють з представниками іншої статі. Жодне з того, чого навчають у навчальних закладах, не має спонукати молоде покоління думати, що дискримінація за ознакою статі та насильство стосовно жінок є прийнятними.

■ Саме тому Стамбульська конвенція заохочує через сферу освіти підтримку цінностей ґендерної рівності, взаємної поваги і ненасильства в міжособистісних відносинах, вільних від стереотипів ґендерних ролей, права на особисту недоторканність та обізнаності щодо ґендерного насильства і необхідність протистояти йому (стаття 14). Навчання дітей таким цінностям допомагає їм стати поважними і демократичними громадянами. Це не впливає на їхню сексуальну орієнтацію або ґендерну ідентичність.

■ Розробники Конвенції вважають це важливим аспектом запобігання насильству стосовно жінок, оскільки відносини, переконання і поведінкові моделі формуються в нашому житті дуже рано. Викладання вищезазначених цінностей в формальних і неформальних навчальних установах може значною мірою сприяти тому, щоб насильство стосовно жінок було неприйнятним. Стаття 14 надає максимальну гнучкість державам-учасницям, оскільки рішення про те, коли і як пропонувати таке навчання, знаходиться в межах їхньої власної компетенції.

■ Усунення ґендерних стереотипів не означає скасування всіх традицій і звичаїв. Передача звичаїв або вірувань з покоління в покоління має важливе значення для формування нашої ідентичності. Однак деякі звичаї та традиційні практики завдають шкоди жінкам і дівчатам та можуть піддавати їх ризику насильства. Тому ціль повинна полягати в розвінчуванні стереотипів, які стосуються як жінок, так і чоловіків, і які покликані виправдовувати такі шкідливі традиції. Мова ведеться про те, щоб убезпечити жінок і дівчат в їхніх сім'ях та будь-де, а не про те, щоб «просити хлопчиків одягатися або гратись, як дівчинка», і навпаки.

ЯКИМ ЧИНОМ СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ СТОСУЄТЬСЯ ПИТАНЬ СЕКСУАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ҐЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ?

■ Стамбульська конвенція не встановлює нові стандарти щодо ґендерної ідентичності і сексуальної орієнтації, зокрема, щодо юридичного визнання одностатевих пар.

■ Принцип недискримінації за ознакою ґендерної ідентичності або сексуальної орієнтації ґрунтується на юридичних зобов'язаннях, що випливають з інших правових документів, в першу чергу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Стаття 14 про заборону дискримінації, Протокол № 12) та прецедентного права Європейського суду з прав людини (див., наприклад, справу «Ольєрі проти Італії» (Oliari v. Italy), 2015, справу «Ратценбюк та Сейдл проти Австрії» (Ratzenböck and Seydl v. Austria), 2017), а також Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи (2010 р.) № 5 державам-членам про заходи щодо боротьби з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності.

■ Стамбульська конвенція забороняє дискримінацію за багатьма ознаками, включаючи ґендерну ідентичність і сексуальну орієнтацію (пункт 3 статті 4). Це робиться для забезпечення захисту і підтримки всіх постраждалих від насильства, незалежно від ознак, які вони можуть мати. Застосування положень Конвенції без будь-якої дискримінації за ознакою ґендерної ідентичності означає, наприклад, забезпечення того, щоб ґендерна ідентичність трансґендерних осіб не перешкоджала їхній підтримці і захисту, гарантованих в ситуаціях домашнього насильства, сексуального насильства, зґвалтування або примусового шлюбу. Те саме стосується жінок, які мають сексуальні стосунки з жінками, для того, щоб

всі жінки, включаючи лесбійок, бісексуалок і транссексуалок, мали доступ до, наприклад, притулку для постраждалих від домашнього насильства, і право жити без насильства. Це може також включати чоловіків, які мають партнерські стосунки з чоловіками, якщо вони зіштовхнулися з домашнім насильством.

ЧАС ПРИПИНИТИ СПЕКУЛЯЦІЇ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ПРО СТАМБУЛЬСКУ КОНВЕНЦІЮ

■ У Стамбульській конвенції немає «прихованого порядку денного» або підтексту. Стамбульська конвенція є результатом тривалих переговорів, що призвели до її одногосного прийняття усіма державами-членами Ради Європи. Вона заснована на перевірених і апробованих політиках та правових нормах, які дали позитивні результати на рівні держав-членів.

■ Цілі Конвенції чітко викладені в статті 1: запобігання, захист та переслідування насильства стосовно жінок та домашнього насильства. Для досягнення цього важливим є звернення до основної причини існування насильства – нерівності між жінками і чоловіками в нашому суспільстві. Ось чому Конвенція містить низку положень, які кидають виклик усталеним уявленням про меншовартість жінок порівняно з чоловіками, а також про ролі і поведінку жінок і чоловіків, які вони повинні мати у приватній та суспільній сферах.

■ З цієї точки зору Стамбульська конвенція не має порядку денного, який «поставив би під загрозу» соціальну структуру і цінності суспільства. Вона також не накладає обов'язковості жодних життєвих рішень на жінок і чоловіків. Незалежно від того, чи хочуть вони бути опікунами, батьками або обрати блискучу кар'єру, Конвенція не зобов'язує когось дотримуватися певного способу життя. Однак вона виступає проти спроб, спрямованих на:

- ▶ обмеження жінок і чоловіків традиційними ролями, що тим самим обмежує їхній особистий, освітній та професійний розвиток та можливості для життя вцілому;
- ▶ обґрунтування і збереження патріархату, історичних відносин влади чоловіків над жінками, а також сексистських поглядів, які стримують просування ґендерної рівності;
- ▶ виступи проти права жінок жити без насильства.

БУТИ СТОРОНОЮ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ: ОБ'ЄДНАТИСЯ, ЩОБ ПОКЛАСТИ КРАЙ НАСИЛЬСТВУ НАД ЖІНКАМИ

■ Стамбульська конвенція вже справляє позитивний вплив на життя жінок в Європі. Закликати уряди запобігати насильству над жінками, захищати і підтримувати постраждалих, а також карати винних – це всеосяжні зусилля з припинення такого насильства, які мають призвести до повернення постраждалим жінкам їхньої гідності, що є першочерговою цінністю відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (справа «Й.Й. проти Туреччини» (Y.Y. v. Turkey), 2015), перенесення дій, спрямованих на забезпечення основних прав жінок, зі сфери благодійності у центр державної політики.

■ Стамбульська конвенція ініціювала і призвела до істотних змін в законодавстві, створення нових і покращення послуг для постраждалих, виділенні ресурсів та активізації зусиль з підготовки фахівців. Конкретні приклади країн, які втілюють в життя положення Конвенції, включають: прийняття законодавства, яке вводить нові визначення переслідування і сексуальних домагань; зміну визначення зґвалтування, яке тепер ґрунтується на відсутності добровільної згоди, а не на доказі застосування сили; створення «скоординованих заходів реагування громад», відповідно до яких фахівці, до яких звертаються постраждалі, скеровують справу в багатопрофільну групу для забезпечення підтримки; створення цілодобових національних телефонних ліній допомоги, що скеровують жінок до найближчих до них консультаційних служб; створення притулків з державним фінансуванням в регіонах, де вони раніше не були доступні; включення тематики протидії насильству стосовно жінок до навчальних програм різних університетських спеціальностей (право, медицина, сестринська справа, психологія, соціальна робота тощо); забезпечення спеціальної підготовки суддів, прокурорів і адвокатів для поліпшення доступу жінок до отримання захисту і засобів правового захисту.

■ У більш загальному плані Стамбульська конвенція стала поштовхом до покращення політики, послуг і обговорень навколо насильства над жінками і дівчатами, а також того, як їх можна підтримувати і як їм можна допомагати. Професіонали на всіх рівнях (правоохоронні органи, соціальні служби, служби консультування і підтримки тощо) скористалися цим новим імпульсом і є свідками підвищення рівня усвідомлення цієї проблеми. Необхідність діяти реальна. Викорінення насильства стосовно жінок повинно бути ціллю, яка об'єднує всіх нас.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція): запобігання насильству, захист жертв і притягнення до відповідальності кримінальників, щоб протистояти цьому серйозному порушенню прав людини.

www.coe.int/conventionviolence
conventionviolence@coe.int

www.coe.int

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. Вона нараховує 47 держав-членів, включно з усіма державами-членами Європейського союзу. Усі держави-члени Ради Європи приєдналися до Європейської конвенції з прав людини – договору, спрямованому на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції у державах-членах.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE